

Ковач О. В. – аспірант Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8861-8328>

Психологічні засади легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських

Мета статті полягає у визначенні психологічних засад легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських. **Методологія.** У науковому дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів, з-поміж яких аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та інтерпретація літературних джерел і теоретичних підходів з обраної проблематики, що дали змогу визначити сутність легітимізованої агресії як процесу обґрунтування прийнятності й виправданості різних форм агресивної поведінки шляхом атрибуції суспільно схвалюваного (легітимного) статусу. **Наукова новизна статті** полягає у з'ясуванні психологічної сутності легітимізованої агресії, окресленні особливостей формування та специфіки вияву легітимізованих агресивних дій працівників поліції. **Висновки.** Визначення концептуальних засад легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейських полягає в поєднанні біологічних і соціальних факторів. Вирішальне значення в цьому процесі має специфіка професії поліцейського, представники якої зазнають впливу підвищеної імовірності стикання з агресією інших людей або необхідності самим вдаватися до агресивних дій. Перспективою подальших досліджень є проведення емпіричного дослідження задля з'ясування передумов легітимного вияву агресивної поведінки працівників поліції та вироблення рекомендацій щодо запобігання перевищенню службових обов'язків.

Ключові слова: агресія; поведінка; легітимізована агресія; поліцейський; Національна поліція.

Вступ

Вияви агресії в суспільстві означені негативним контекстом, адже асоціюються із завданням фізичної чи моральної шкоди, насильницькими діями чи загрозою їх застосування. Натомість агресори співвідносяться з такими якостями, як ворожість, жорстокість, імпульсивність і асоціальна налаштованість. Попри це, вияв агресії іноді є безкарним та навіть схвалюваним різновидом дій людини – так звану легітимізовану агресією. Легітимізована агресія виявляється тоді, коли застосування агресивних дій стає ефективним інструментом у досягненні мети. Існує низка професій, які так чи інакше постійно стикаються з агресивними формами поведінки. Це зазвичай представники силових структур і правоохоронних органів, зокрема працівники поліції. Комплексний підхід до опрацювання цієї теми полягає у вивченні поняття легітимізованої агресії, чинників і механізмів її формування в діяльності працівників Національної поліції.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є висвітлення концептуальних засад легітимізованої агресії працівників поліції. Відповідно до мети окреслено завдання дослідження, що передбачають: 1) визначення сутності легітимізованої агресії як соціально-психологічного явища; 2) вивчення специфіки діяльності працівників Національної поліції України на сучасному етапі; 3) розгляд чинників і механізмів формування легітимізованої агресії працівників поліції.

Виклад основного матеріалу

Нині Україна переживає складні часи. Військовій дії на Сході країни, збройні конфлікти, масові заворушення, насильство роблять буденними і звичними слова «агресія», «агресивність», «агресивна поведінка». Дедалі частіше в засобах масової інформації з'являються повідомлення про вияви агресії навіть з боку осіб, які наділені повноваженнями із захисту мирного співіснування людей.

Проблема вивчення деструктивної поведінки людини завжди цікавила філософів і науковців протягом багатьох століть. Перші спроби пояснити феномен агресії та зрозуміти причини її виникнення робили ще за часів античності. Тогочасні філософи трактували агресивні вияви в поведінці людини як потяг до зла, реакцію людини на складну життєву ситуацію. Зокрема, Платон стверджував, що потяг до чогось доброго та злого закладений у людській душі, яка виникла задовго до появи людини та існує незалежно від неї. Подібну позицію обстоював філософ Т. Гоббс, який відніс феномен агресії до вроджених аспектів вияву людини, на які не можна жодним чином вплинути. Проте у філософській доктрині існує й інша думка щодо пояснення природи агресії, причинами виникнення якої є вплив зовнішнього середовища. Так, філософ Ж.-Ж. Руссо вбачав причини деструктивної поведінки людини в суспільстві, устрої, вихованні та негативних обставинах. На його думку, людина народжується доброю і саме соціум стає причиною формування деструктивних виявів. Таким чином, ще в донауковий період виокремилися два підходи до розуміння природи агресії: як вроджений чи соціально обумовлений аспект вияву людини (Humeniuk, & Suliatytskyi, 2011).

Згодом агресія стала об'єктом досліджень у різних гуманітарних науках (психології, біології, соціології, екології) та природничих науках (медицина, біологія, фізіологія тощо), кожна з яких намагалась пояснити природу цього явища.

З початку становлення психології як науки феномен агресії став одним з основних предметів її вивчення. Виникли різні методологічні підходи, прихильники кожного з яких мають власне бачення щодо сутності агресії та причин її виникнення. Зокрема, виокремлюють: психодинамічну теорію, соціодинамічну теорію, фрустраційну теорію, аверсійно-стимульовану агресію, когнітивну модель агресії, афективно-динамічну модель, теорію оперантного обумовлення агресії, модель соціального навчання агресивній поведінці, еволюційно-психологічну модель агресивної поведінки. Ці теорії та моделі так чи інакше пояснюють окремі аспекти агресивної поведінки людини.

З-поміж зарубіжних учених, праці яких здебільшого спрямовані на пошук окремих детермінант вияву агресії, варті уваги концепції таких дослідників, як А. Басс, Л. Берковіц, Р. Берон, В. Гесс, Р. Джекобс, Дж. Доллард, Л. Ерон, Д. Зілманн, К. Лоренц, С. Меднік, Н. Міллер, Д. Олдс, Д. Річардсон, З. Фрейд, Л. Х'юсманн та ін. У вітчизняній психології проблемі агресії присвятили свої праці А. Александров, Н. Алікіна, В. Астапов, Т. Болєєв, Б. Братусь, С. Єніколопова, Л. Іванова, І. Йокубаускайте, Л. Конишева, А. Налчаджян, В. Петров, Н. Ратінова, А. Реан, Т. Рум'янцева, В. Степанов, Л. Токарська, В. Устінова, І. Фурманов, О. Хренніков, Т. Янданов та ін. Вітчизняні дослідники розглядають феномен агресії як такий, що інтегрує в собі внутрішні та зовнішні впливи.

Поняття «агресія» вчені часто пов'язують з категорією «шкода». Класичне визначення агресії запропонував А. Г. Басс, який схарактеризував її як реакцію, що завдає шкоди іншому організму. Учений визначив три основні шкали, на підставі яких можна описати різновиди агресії:

- 1) фізична – вербальна: застосування сили стосовно іншої людини, завдання тілесних ушкоджень, ударів холодною зброєю, побиття, поранення, спричинене вогнепальною зброєю;
- 2) активна – пасивна: агресія, що спрямована на іншу особу;
- 3) пряма – непряма: прагнення фізично не дозволити іншій людині досягти бажаної мети або зайнятися бажаною діяльністю (Buss, 1997).

Натомість Л. М. Семенюк тлумачить агресивну поведінку як цілеспрямовано руйнівну, що суперечить правилам і нормам існування людей у соціумі, завдає шкоди живим або неживим об'єктам нападу та заподіює фізичну шкоду індивідам, викликає в них психічний дискомфорт (Lisovenko, & Dolinska, 2020).

Руйнівний характер агресії обґрунтовано в психоаналітичній моделі З. Фрейда. Він виокремив два фундаментальні інстинкти – інстинкт життя та інстинкт смерті, з останнім з яких власне й пов'язують агресивність. Потяг до смерті, на думку психолога, спонукає до саморуйнування. Водночас агресія постає механізмом, завдяки якому цей потяг може змінювати спрямування: руйнування спрямовується на інші об'єкти, зокрема на інших людей (Нгуь, 2018).

Інстинктивна природа агресії слугує підґрунтям еволюційного підходу, розробленого в результаті вивчення поведінки тварин. Згідно з теорією К. Лоренца, агресія розпочинається з природженого інстинкту боротьби за виживання. У межах еволюції цей інстинкт розвивався, давав змогу покращити генетичний фонд і забезпечував виживання потомства. Учений К. Лоренц, як і З. Фрейд, вважав, що людина не спроможна впоратися з власною агресивністю, вона може лише спрямовувати її в певне русло (Kachmar, 2014).

Представники психоаналітичного напряму згодом розвінчали однозначність теорії інстинктивної основи природи агресії, оскільки вона «потурає бажанням багатьох людей вважати, ніби вони детерміновані інстинктами». Так, на думку Е. Фромма, агресія забезпечує людині адаптацію до навколишнього середовища та може мати як «доброякісний», так і «злроякісний» характер. Передусім агресія сприяє підтриманню життя та є реакцією на загрозу вітальним потребам. Проте якщо механізми контролю ослаблені, людина схильна до вияву злроякісної агресії – жорстокості. Причинами виникнення негативного аспекту вияву агресії є людське прагнення до абсолютної влади над живою сутністю. Формуванню цієї якості характеру певною мірою сприяє соціум, у якому постійно триває протистояння різних соціальних груп і класів (Нгуь, 2018).

Соціальну обумовленість виникнення агресії вивчали також американські дослідники Л. Берковіц та А. Бандура. Вони підкреслювали роль так званого соціального научіння, яке передбачає вплив соціальних чинників на формування людської поведінки. Згідно з теорією А. Бандури, соціально-психологічні фактори є ключовими в поширенні агресії серед молоді, зокрема через навчання в процесі спілкування з батьками й однолітками, сприйняття певної телепродукції (Kachmar, 2014; Pavelkiv, 2010).

Прихильники іншої популярної теорії щодо природи агресивної поведінки припускають, що агресія починається зі спонукання. Ідеться, наприклад, про теорію Дж. Долларда та Н. Міллера, яку вважають теорією фрустрації – агресії (Chviakin, 2014). Згідно з цією теорією, агресія – це результат фрустрацій, розчарування

внаслідок неможливості подолати перешкоди, які виникають на шляху цілеспрямованих дій суб'єкта. Шляхом виходу із цієї ситуації, на думку А. Адлера, стає намагання певним чином здобути владу над іншими людьми (Kachmar, 2014).

Слід зауважити, що агресія не завжди має негативну форму вияву. У психологічній літературі наявні положення про конструктивну її форму – псевдоагресію. Вона є рушійною силою соціальної поведінки та на індивідуальному рівні зумовлює наднормативну активність, а отже, розвиток особистості. Представник гуманістичної психології К. Роджерс пов'язує агресивність з рівнем розвитку самоактуалізації й адекватністю самооцінки людини.

Пропозиції відмовитися від надання терміну «агресія» негативного забарвлення ініціюють вчені Р. Сміт, Р. У. Браун і Дж. Тедеші. Зокрема, Дж. Тедеші зауважує, що ця категорія не може стосуватися якогось одного виду людських дій, вона означена сукупністю дій індивіда. На думку дослідника, агресія вказаного типу виникає в разі, якщо:

1) комусь приписують намір завдати шкоду іншому;

2) вона не може бути виправданою в межах прийнятої спостерігачем відповідної системи соціальних норм, принципів і традицій.

Використовуючи поняття примусової сили, Дж. Тедеші й інші вчені прагнуть пояснити, чому люди застосовують різні форми погроз і покарань у стосунках один з одним, завдають шкоди тощо. Примус трактують як одну із форм соціального впливу, покликаною стримати або підкорити інших за допомогою сили. Тобто в цьому разі агресія в суспільних відносинах виконує регулюючу функцію. З огляду на це, агресія постає не негативним феноменом, а слугує інструментом у досягненні намічених цілей, тобто набуває легітимного статусу (Kachmar, 2014).

Водночас у разі, якщо ситуації з використанням агресивної поведінки будуть повторюватися з певною частотою, це може призвести до формування агресивності як риси особистості. За цих умов агресивність може впливати на характер, що обумовлює типовий для певної особистості спосіб поведінки в певних життєвих умовах та обставинах.

Розглянемо вияви агресивності як риси особистості. З одного боку, агресивність може виявлятися у невинуватій ворожості, злостивості, жорстокості, негативізмі. Агресивні вияви можуть бути засобом досягнення певної мети, способом психологічної розрядки, заміщення заблокованої потреби, самоціллю, засобом задоволення потреби в самореалізації та самоствердженні (Cheverikina, & Fatina, 2017). З іншого боку, агресивність є корисною для суспільства. Зокрема, на думку деяких науковців, агресивність передбачає наполегливість,

ініціативу, завзятість, прагнення до перемоги, подолання перешкод. Ці якості притаманні лідерам і переможцям (Lisovenko, & Dolinska, 2020).

Отже, агресія за своєю суттю є амбівалентною емоцією, тобто вона може спричинити деструкцію, але також може бути механізмом психологічного захисту для особистості у складних або екстремальних умовах життєдіяльності. Агресивність як риса особистості формується за умови повторюваності пов'язаних з агресією ситуацій, що підкріплюється отриманням успіху від застосування агресивних дій.

Попри те, що більшість сучасних культур не заохочують у людей високу агресію, у деяких галузях певний її рівень вважають дозволеним або допустимим. Ідеться про легітимізовану агресію, на яку суспільство заплющує очі чи навіть заохочує її. Термін «легітимізована агресія» визначають як процес обґрунтування прийнятності та виправданості різних форм агресивної поведінки шляхом атрибуції суспільно схвального (легітимного) статусу. Легітимізована агресія є джерелом конкретних форм агресивної поведінки за умови її ефективності для досягнення поставлених цілей і задоволення різних потреб (Bilash, 2017).

Існує перелік професій, представники яких перебувають під впливом підвищеної ймовірності стикання з агресією інших людей або необхідності самим учиняти агресивні дії. Серед них – представники силових структур і правоохоронних органів. Вони постійно потрапляють у ситуації агресивної взаємодії з правопорушниками, часто виконують завдання щодо обмеження прав законслухняних громадян шляхом застосування примусу або із загрозою його застосування, тому законом їх наділено відповідними правами й обов'язками, які регламентують правомірну поведінку поліцейських у площині відносин, що супроводжується агресією.

Екстремальний і ризиконебезпечний характер службової діяльності, жорстка статусна регламентація життєдіяльності є психотравмувальними чинниками, які загострюють деструктивну агресивність. Деструктивна агресивність може створювати підґрунтя, що підвищує конфліктність і нездатність до соціальної кооперації; зумовлювати дезадаптацію; у тривалих травмуючих ситуаціях може перешкоджати конструктивному виходу з них; забезпечувати реалізацію мотиву бажання «завдати шкоди», «поранення», здійснювати умисне та цілеспрямоване заподіяння шкоди; сприяти реалізації потреби в певному емоційному вираженні; слугувати підґрунтям складних психічних захворювань; забезпечувати здійснення помсти, самоствердження, примусу, підвищення самооцінки (Нруб, 2018).

Водночас у службовій діяльності агресія може здійснювати й позитивний вплив: забезпечувати адаптацію, здійснювати певний регулюючий

вплив, зосереджуючи процеси пізнання на предметному змісті, що має емоційне забарвлення; у критичній (фруструючій) ситуації виконувати захисну функцію, функцію роз'яснення ситуації; здійснювати оборонну функцію, захищаючи особу від саморуйнування та від агресивних актів інших, захищаючи власні інтереси; здійснювати зняття емоційного напруження, відігравати роль певної форми катарсису, знижуючи рівень спонукання до подальшої агресії; забезпечувати компенсацію іншої агресії згідно з нормою відплати й помсти, унаслідок чого соціальні відносини, виведені з рівноваги, приходять у норму; забезпечувати виконання конкретних соціально схвалюваних завдань; здійснювати експресивну функцію шляхом невербальної комунікації; сприяти усуненню та знищенню перешкод для творчої діяльності; в обмеженому діапазоні створювати підґрунтя для самостійності, можливості зайняти активну життєву позицію (Нгуб, 2018).

Існує амбівалентність вимог до агресивності працівників правоохоронних органів: вона повинна бути вираженою настільки сильно, щоб давати змогу ефективно виконувати силові завдання та функції, і водночас бути мінімальною, щоб не завдавати громадянам та організаціям надмірної шкоди. Результати діяльності поліції засвідчують, що дотримання такого балансу – досить справа складна. Адже наявні численні скарги на працівників правоохоронних органів щодо перевищення меж необхідної агресії.

Імовірно, деякі особи занадто активно використовують своє право (легітимний статус) на агресію, що схвалюється або умовно схвалюється соціумом, тобто занадто часто до неї вдаються. Це може свідчити про загальний високий рівень агресії, зокрема можливий вихід за межі дозволеного в минулому, теперішньому чи майбутньому, про внутрішні проблеми, що приховуються за такою агресією або призводять до неї. Тому робота з персоналом Національної поліції (крім добору й керівництва розвитком особистості) має обов'язково передбачати психологічне керівництво – безперервне й ефективне, покликане попереджати деструкції (Medvediev, 2019).

Значні трансформаційні процеси органів і підрозділів Національної поліції як усередині поліцейських колективів, так і поза ними відбуваються вже зараз. Ключову роль у цих процесах має особистісний фактор. Для ефективної професійної діяльності поліцейський повинен бути взірцем правової культури, дисциплінованості, організованості, справедливості та відповідальності (Tsilmak, 2020; Shevchenko, & Shlomin, 2019).

З огляду на забезпечення сталості й результативності процесу європейської інтеграції України, до працівників поліції висувають посилені

вимоги. Наприклад, у європейських країнах щодо поліції сформовано основоположний метод «іти до людей». Так, поліцейський повинен спілкуватися з населенням постійно, цілеспрямовано, перейматися щоденними потребами та сподіваннями людей. Правоохоронець має налагоджувати контакти з громадою, не допускати під час виконання професійних обов'язків жодних зловживань, свавільних або дискримінаційних дій, пов'язаних із фізичним або моральним насильством; виявляти коректну поведінку, за потреби діяти з необхідною рішучістю та негайністю (Shubina, 2020).

Міжнародні стандарти професійної діяльності поліцейського передбачають високі вимоги до психічних особливостей особистості, натомість специфіка його діяльності цьому не сприяє, адже вона пов'язана з високим рівнем небезпеки, відповідальності, травматизації, ризикованістю, стресогенністю, діями в невизначених ситуаціях, інколи в умовах обмеженого простору й дефіциту часу.

Порушення почуття безпеки спричиняє втрату довіри до людей і до світу загалом. За вказаних умов може зростати емоційне напруження. Це людина відчуває як непомітне або часом збільшене почуття незадоволеності собою або оточуючими, як дратівливість, образливість, що виявляється з будь-якого приводу, часто без приводу, як схильність зосереджуватися на негативних моментах і перебільшувати їх значення. Особливо небезпечним є реалізація зазначеного феномену у формах підвищеної агресивності чи перебільшення небезпеки, що може обумовити ситуацію неадекватного застосування працівниками засобів примусу під час виконання професійних завдань.

Переростаючи із ситуативних вчинків у поведінку й особистісну якість, агресивність стає компонентом професійної деградації, що призводить до перевищення службових повноважень.

Розрізняють різні ступені вияву агресивності в працівника поліції під час виконання ним службових обов'язків:

– високий – внутрішня схильність до вибухів, емоційних спалахів з незначного приводу, виражений негативізм, недовірливість і підозрілість до всього і до всіх, постійна готовність до нападу, навіть у неконфліктній ситуації;

– середній – може яскраво виявитися лише в особистісно значущій або екстремальній ситуації;

– слабкий – агресія не виявляється навіть в екстремальних, психогенних ситуаціях (Humeniuk, & Suliatytskyi, 2011).

З огляду на специфіку діяльності працівників Національної поліції, середній ступінь вияву агресії є для поліцейського найбільш оптимальним. Це дозволить здійснити самозахист, ефективно

виконання завдання в екстремальній ситуації та захистити тих, хто цього потребує. Такі дії є суспільно корисним і легітимним виявом агресивності.

Для розмежування агресивної поведінки чи правомірної (легітимної) слід розглянути зміст поняття норми. Норми формують своєрідний механізм контролю за визначенням тих чи інших дій. Коли цих норм дотримуються, поведінка не буде розглядатися спостерігачем як агресивна (протиправна), незалежно від ступеня згубності наслідків цієї поведінки. І навпаки, якщо норми порушені – на поведінку навішують ярлик агресії. Тому для правильної оцінки ситуації та застосування відповідних дій важливим є розвиток емоційно-вольової сфери особистості поліцейського.

Поняття психологічної готовності до професійної діяльності є важливою особистісною складовою до професійної готовності майбутнього фахівця (Bohdan, 2016). Професійна готовність поліцейського містить три компоненти (емоційний, когнітивний і діяльнісний), які детерміновані четвертим компонентом – мотиваційним (Pasko, 2020). Емоційний компонент готовності до професійної діяльності вивчали такі науковці: І. Н. Андрєєв, Б. Блум, В. В. Васильєв, Ф. Є. Водолазький, Л. А. Гончаренко, М. І. Д'яченко, Н. Г. Іванова, В. В. Зарицька, Л. О. Кандибович, О. Ф. Конуп, О. В. Кришевич, М. А. Кузнецов, Манфред Ке де Врі, О. Р. Ратинов, А. С. Тарновська, Л. Д. Удалова та ін. Саме вони акцентували увагу на емоційно-вольовій і ціннісно-спонукальній сферах особистості поліцейського.

Вольовий компонент відповідає за вияв впевненості в собі, рішучості, зібраності, організованості, сміливості й самоконтролю. Натомість емоції дозволяють оцінити вплив на організм різноманітних подразників, виконуючи майже миттєву інтеграцію всіх функцій організму, завдяки чому можна визначити корисність чи шкідливість наявного чинника (Pasko, 2020; Rokanevych, 2019).

Підтвердженням значущості врахування емоційної складової особистості є наукові досягнення Манфреда Ке де Врі. Учений назвав такі основні характеристики людей з високим емоційним потенціалом: успішно долає перешкоди на шляху до своєї мети, протидіє фрустрації шляхом створення необхідної самомотивації; регулює вияви власного настрою й утримується від тривалого депресивного стану, співчуває іншим людям, стримує імпульсивні спонукання до дії без достатнього обмірковування її можливих наслідків (Manfred, 2001).

Оскільки існує амбівалентність вимог до агресивності працівників поліції, складно провести межу між дозволеними формами вияву агресії як ефективного інструменту для виконання обов'язків та агресією, яка може завдати шкоди оточуючим і власне поліцейському. Імовірно, для досягнення цього балансу працівник правоохоронних органів повинен володіти високим рівнем саморегуляції, відповідальності, мати якісну професійну підготовку й високий емоційний потенціал.

Таким чином, легітимізована агресія в діяльності поліцейського матиме позитивний вияв тоді, коли працівник поліції буде володіти високим рівнем професійно важливих якостей, на основі чого зможе якісно оцінювати ситуацію, швидко та вчасно реагувати на неї, застосовувати примус тоді, коли існує потреба, не завдаючи надмірної шкоди іншим і діючи в межах закону.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає у висвітленні концептуальних засад легітимізованої агресії з урахуванням чинників та механізмів її формування у працівників Національної поліції. Передумовою досягнення позитивного вияву легітимізованої агресії є високий рівень саморегуляції, відповідальності, емоційного потенціалу, а також належний рівень професійної підготовки правоохоронців.

Висновки

Вивченню природи агресії присвячені різні підходи й теорії в психології. Зокрема, психоаналіз трактує агресивність з позиції сили, за допомогою якої особа може виявляти власне ставлення до навколишніх чи самої себе, соціодинамічна теорія – як невротичну захисну реакцію людини, яка відчуває загрозу задоволення власних потреб, цінностей, гідності, бачить себе відстороненою та приниженою. Афективно-динамічний підхід розглядає агресивність як готовність чи схильність людини до реалізації агресивної моделі поведінки.

Результати аналізу підходів і теорій дають змогу дійти висновку, що агресія за своєю суттю є амбівалентною емоцією, тобто вона може спричинити деструкцію. Водночас вона може бути механізмом психологічного захисту для особистості в складних або екстремальних умовах життєдіяльності.

Агресія є невід'ємною складовою діяльності поліцейського. Адже специфіка роботи працівника поліції передбачає контакти з агресивними правопорушниками, використанням примусу чи загрозою його застосування. Поліцейського наділено повноваженнями захищати мирне співіснування людей, тому вияв агресії

працівником поліції іноді є безкарним і навіть заохочувальним різновидом насильницьких дій – так званою легітимізованою агресією.

Легітимізованою агресією визнають тоді, коли агресивні дії стають інструментом успішного виконання службового завдання чи отримання бажаного результату. З огляду на те, що працівник Національної поліції знаходиться в постійній комунікації з асоціально спрямованими особами, часто перебуває в ситуації загрози життю і здоров'ю, належний рівень агресивності сприяє підтримці життя поліцейського та є реакцією на загрозу.

Проте деякі представники правоохоронних органів зловживають правом на агресію (легітимним статусом). Це може бути показником високого рівня агресивності, що потенційно є сигналом про перевищення службових обов'язків.

Міжнародні межі вимог до працівників поліції не допускають жодних зловживань, свавільних або дискримінаційних дій, пов'язаних із фізичним або моральним насильством, вони зобов'язують виявляти коректну й бездоганну поведінку,

рішучість і негайність дій, коли це є доцільним для запобігання тяжкій, безпосередній та незворотній шкоді. Це створює високі вимоги до особистості поліцейського, зокрема до його емоційно-вольової сфери.

Для відповідності окресленим вимогам вияв агресії в діяльності поліцейського повинен бути на високому рівні, що сприятиме ефективному виконанню завдань в екстремальних ситуаціях, якісній реалізації силових завдань та дій у ситуації невизначеності, і водночас бути мінімальним, щоб не завдати надмірної шкоди громадянам та організаціям. Для цього в працівника Національної поліції повинна бути розвинена на високому рівні емоційно-вольова сфера, професійна підготовка та професійно важливі якості, такі як відповідальність, толерантність, рішучість, комунікативність тощо.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні емпіричного дослідження з вивчення передумов вияву легітимізованої агресії в професійній діяльності поліцейського.

REFERENCES

- Bilash, A.M. (2017). Spetsyfika leghymizovanoi ahresii u divchat i khloptsiv-starshoklasnykiv [Specifics of legitimized aggression in high school girls and boys]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy ikh rozv'iazannia, Personality, society, law: psychological problems and ways to solve them: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 16-18). Kharkiv [in Ukrainian].
- Bohdan, L.M. (2016). Psykholohichna hotovnist yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Psychological readiness as a component of professional training of future specialists in the social sphere]. *Aktualni problemy psykholohii, Current issues of psychology*, 14, 5-13. doi: <https://doi.org/10.1038/nri933> [in Ukrainian].
- Buss, D.M. (1997). Human aggression in evolutionary psychological perspective. *Clinical Psychology Review*, 17(6), 605-619. doi: [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(97\)00037-8](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(97)00037-8).
- Cheverikina, E.A., & Fatina, M.L. (2017). Agresivnost kak sostavliaiushchaia fenomenov psikhologicheskogo nasillia i psikhoterrorizma [Aggression as a component of the phenomena of psychological violence and psychoterrorism]. *LJournal*, 30-34. doi: 10.18411/lj-31-07-2017-11 [in Russian].
- Chviakin, V.A. (2014). Analiz agresivnykh svoystv lichnosti podrostka i ikh ispolzovanie v profilakticheskoy deiatelnosti politsii [Analysis of the aggressive properties of the personality of a teenager and their use in the preventive activities of the police]. *Politseyskaia i sledstvennaia deiatelnost, Police and investigative activities*, 2, 30-51. doi: 10.7256/2409-7810.2014.2.13954 [in Russian].
- Hryb, N. (2018). Profilaktyka destruktivnoi ahresyvnosti u viiskovosluzhbovtziv [Prevention of destructive aggression in servicemen]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 4, 38-41. doi: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4> [in Ukrainian].
- Humeniuk, L.I., & Suliatskyi, I.V. (2011). *Psykholohiia profesiinoi diialnosti pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Psychology of professional activity of law enforcement officers]*. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
- Kachmar, O.V. (2014). Ahresiiia yak sotsialnyi fenomen [Aggression as a social phenomenon]. *Nova paradyhma, A new paradigm*, 125, 197-205. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2014_125_22 [in Ukrainian].
- Lisovenko, A.F., & Dolinska, L.V. (2020). Spetsyfika vorozhosti i ahresivnosti osib, skhylnykh do perezhyvannia zazdroshchiv za riznym typtom [The specifics of hostility and aggression of persons prone to envy of different types]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 1, 31-39. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.31> [in Ukrainian].
- Manfred, F.R. (2001). *The Leadership Mystique: A User's Manual for the Human Enterpris*. Financial Times Prentice Hall.
- Medvediev, V.S. (2019). Osobystist slidchoho yak problema yurydychnoi psykholohii [The personality of the investigator as a problem of legal psychology]. *Pravo i bezpeka, Law and security*, 1(72), 97-103. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.13> [in Ukrainian].
- Pasko, O.M. (2020). Strukturni komponenty hotovnosti slidchoho do profesiinoi diialnosti [Structural components of the investigator's readiness for professional activity]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 1, 70-76. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.70> [in Ukrainian].

- Pavelkiv, V. (2010). Psyholohichni osoblyvosti ta determinanty ahresyvnoi povedinky pidlitkiv [Psychological features and determinants of aggressive behavior of adolescents]. *Problemy suchasnoi psykhologii, Problems of modern psychology*, 9, 213-223. doi: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-9> [in Ukrainian].
- Pokanevych, O.A. (2019). Aspekty formuvannia psykhologichnoi hotovnosti pozhezhnykh-riatuvalnykh do ekstremalnoho vydu diialnosti [Aspects of formation of psychological readiness of firefighters for extreme activities]. *Psychological journal*, 7, 122-129. doi: <http://doi.org/10.31108/3.2019.3.2.8> [in Ukrainian].
- Shevchenko, L.O., & Shlomin, O.Yu. (2019). Profesiino-osobystisni yakosti pratsivnykh pidrozdiliv preventyvnoi diialnosti natsionalnoi politsii na riznykh etapakh profesiinoho stanovlennia [Professional and personal qualities of employees of preventive units of the national police at different stages of professional development]. *Psychological journal*, 10, 143-155. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.10> [in Ukrainian].
- Shubina, N. (2020). Uprovadzhenia v natsionalne zakonodavstvo pozytyvnoho zarubizhnoho dosvidu zastosuvannia politseiskoho pikluvannia [Introduction into national legislation of positive foreign experience in the use of police care]. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo, Enterprise, economy and law*, 10, 194-198. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.32> [in Ukrainian].
- Tsil'mak, O.M. (2020). Etalonnii psykhologichnyi profil volovykh yakosteï slidchoho [Reference psychological profile of volitional qualities of the investigator]. *Yurydychna psykhologhiia, Legal psychology*, 1, 55-61. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.55> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білаш А. М. Специфіка легітимізованої агресії у дівчат і хлопців-старшокласників. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30 берез. 2017 р.). Харків, 2017. С. 16–18.
- Богдан Л. М. Психологічна готовність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Вип. 14. С. 5–13. doi: <https://doi.org/10.1038/nri933>.
- Buss D. M. Human aggression in evolutionary psychological perspective. *Clinical Psychology Review*. 1997. Vol. 17. No. 6. P. 605–619. doi: [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(97\)00037-8](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(97)00037-8).
- Чеве́ркина Е. А., Фатина М. Л. Агрессивность как составляющая феноменов психологического насилия и психотерроризма. *LJournal*. 2017. С. 30–34. doi: 10.18411/lj-31-07-2017-11.
- Чвякин В. А. Анализ агрессивных свойств личности подростка и их использование в профилактической деятельности полиции. *Полицейская и следственная деятельность*. 2014. № 2. С. 30–51. doi: 10.7256/2409-7810.2014.2.13954.
- Гриб Н. Профілактика деструктивної агресивності у військовослужбовців. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 4. С 38–41. (Серія «Соціальна робота»). doi: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4>.
- Гуменюк Л. Й., Сулятицький І. В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 648 с.
- Качмар О. В. Агресія як соціальний феномен. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 125. С. 197–205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2014_125_22.
- Лісовенко А. Ф., Долінська Л. В. Специфіка ворожості й агресивності осіб, схильних до переживання заздрощів за різним типом. *Юридична психологія*. 2020. № 1. С. 31–39. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.31>.
- Manfred F. R. The Leadership Mystique: A User's Manual for the Human Enterpris. *Financial Times Prentice Hall*, 2001. 326 p.
- Медведев В. С. Особистість слідчого як проблема юридичної психології. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 97–103. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.13>.
- Пасько О. М. Структурні компоненти готовності слідчого до професійної діяльності. *Юридична психологія*. 2020. № 1. С. 70–76. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.70>.
- Павелків В. Психологічні особливості та детермінанти агресивної поведінки підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2010. № 9. С. 213–223. doi: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-9>.
- Поканевич О. А. Аспекти формування психологічної готовності пожежних-рятувальників до екстремального виду діяльності. *Psychological journal*. 2019. № 7. С. 122–129. doi: <http://doi.org/10.31108/3.2019.3.2.8>.
- Шевченко Л. О., Шломін О. Ю. Професійно-особистісні якості працівників підрозділів превентивної діяльності національної поліції на різних етапах професійного становлення. *Psychological journal*. 2019. № 10. С. 143–155. doi: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.10>.
- Шубіна Н. Упровадження в національне законодавство позитивного зарубіжного досвіду застосування поліцейського піклування. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 10. С. 194–198. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.32>.
- Цільмак О. М. Еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого. *Юридична психологія*. 2020. № 1. С. 55–61. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.55>.

Стаття надійшла до редколегії 22.09.2021

Kovach O. – Postgraduate student of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8861-8328>

Psychological Principles of Legitimized Aggression in the Professional Activity of Police Officers

*The **purpose** of the study is to determine the psychological basis of legitimized aggression in the professional activities of police officers. **Methodology.** The research uses a set of methods, covering: theoretical (analysis, synthesis, comparison, generalization, and interpretation of literature sources and theoretical approaches to selected issues). On this basis, the essence of legitimized aggression is defined as a process of substantiating the acceptability and justification of various forms of aggressive behavior by attributing socially acceptable (legitimate) status. The **scientific novelty** of the article is to determine the psychological essence of legitimized aggression and outline the features of the formation and manifestation of legitimized aggressive actions of police officers. **Conclusions.** Defining the conceptual foundations of legitimized aggression in the professional activities of police officers is a combination of biological and social factors. Crucial in this process is the peculiarity of the police profession, whose representatives are under the influence of an increased likelihood of encountering aggression from other people or the need to commit aggressive actions themselves. The prospect of further research is to conduct an empirical study to determine the preconditions for the legitimate manifestation of aggressive behavior of police officers and to create recommendations to prevent the occurrence of abuse of office.*

Keywords: aggression; aggressive behavior; legitimized aggression; policeman; National Police.